

Будь-яке суспільно-політичне явище у сучасну інформаційну епоху є невіддільним від комунікації, тимчасом як зростаюча конфліктогенність етнічної сфери прямо пов'язана із політичною комунікацією, оскільки політична комунікація охоплює усі політичні процеси загалом та етнополітичний конфлікт зокрема. В умовах ескалації етнополітичного конфлікту політична комунікація досить часто виступає джерелом загострення, а не механізмом урегулювання протистояння, тому ми схилиємося до думки, що глибинний аналіз ролі політичної комунікації в кризових етнополітичних процесах постає актуальним завданням сьогодення. На даному етапі світового розвитку від ефективності політичної комунікації залежить не лише ефективність функціонування політичної системи держави, а й стабільність суспільства загалом. Через зростання проявів етнічної нетерпимості у різних куточках земної кулі, де не остання роль належить саме політичній комунікації, аналіз взаємозв'язку цих феноменів набуває все більшої актуальності.

Політичній комунікації присвячено чимало праць вітчизняних та зарубіжних науковців. Так, С. Денисюк, Т. Мармазова ключову роль у своїх дослідженнях приділяють загальному аналізу комунікації у політичному дискурсі. Західні науковці, зокрема, Р. Андерс, К. Брантс, К. Волтмер, Д. Коербер, Т. Комбс, С. Колеман та ін. основну увагу присвячують сучасним тенденціям медіатизації політичної комунікації та загальному дослідженню комунікативних аспектів політичної взаємодії. Окремі аспекти питання кризової політичної комунікації розглянуті у наукових публікаціях С. Войку та А. Ромархайма. Проте суттєві аспекти політичної комунікації в умовах етнополітичних протистоянь та конфліктів залишаються малодослідженими, що ускладнює розуміння взаємозв'язку даних феноменів і, як наслідок, вироблення ефективної моделі політичної комунікації у поліетнічних державах, особливо в кризові періоди. Тому метою даної статті є дослідити специфіку та виявити ключові суперечності політичної комунікації у етнополітичному конфлікті для подальшого запобігання кризам.

Насамперед, варто зазначити, що масова політична комунікація, згідно з Т. Мармазовою, відображає усі сфери суспільно-політичного життя, формує громадську думку, репрезентує громадськості політичну діяльність, реалізує діалог і взаємодію між тими, хто управляє, та тими, ким управляють [1, с. 34]. Спрощене розуміння політичної комунікації полягає у тому, що вона спрямована на публічні інтереси. Можна припустити, що в більш широкому розумінні політична комунікація формує та окреслює політичні напрямки сьогодення, оскільки сучасна політика – це ніщо інше, як інтерактивний процес трансмісії інформації

між політиками, мас-медіями та громадськістю. Сутність політичної комунікації, як стверджує С. Денисюк, полягає у цілеспрямованих контактах між учасниками взаємодії за допомогою обміну інформацією у політичному процесі [2, с. 79]. Відтак, етнополітичний конфлікт як зіткнення політичних та етнічних інтересів, що переважно виникає між владою та етнічними групами (меншинами), передбачає політичну комунікацію, яка прямо впливає як на його ескалацію, так і на деескалацію. Крім того, сама політична комунікація в своїй основі містить конфліктну ознаку, оскільки політика – це завжди сфера перетину інтересів суб'єктів політичного процесу, а отже, і джерело зародження протистоянь. Звідси можна припустити, що такі феномени, як «протистояння», «суперечність» і «дисонанс» формують природу політичної комунікації.

У контексті даного дослідження варто звернути увагу на кореляції понять «політична комунікація» та «етнополітичний конфлікт». Обидва поняття стосуються політичної сторони життя суспільства. Саму політику можна трактувати як одну із форм комунікації між людьми у суспільно-управлінській сфері. Так, К. Дойч розглядає політику як комунікативний процес координації зусиль людей для досягнення певних вимог, де першорядна роль належить зворотньому зв'язку [2, с. 36]. Етнополітичний конфлікт часто постає наслідком неефективної політичної комунікації, де саме зворотній зв'язок набуває деструктивних рис. Власне політична комунікація сприяє формуванню образу влади, який під час етнополітичного конфлікту вже є спотвореним та викривленим через те, що в процесі ескалації конфлікту політична комунікація відбувається неефективно, існують бар'єри адекватного сприйняття та чинники спотворення комунікації. Не останню роль тут відіграють і сформовані суспільні міфи та стереотипи, негативне забарвлення яких лише посилюється під час етнополітичних протистоянь. Потрібно наголосити, що сам акт комунікації – це завжди спроба вплинути на інших: переконати, змусити вірити, думати чи діяти [3, с. 210], а в політичній комунікації цей ефект посилюється вдвічі. Політична комунікація постає прямою і ефективною стратегією впливу на політичну поведінку індивідів через безпосередній вплив на їх позиції і переконання [3, с. 213]. Таким чином, можна стверджувати, що ефективність політичної комунікації визначає перебіг етнополітичного конфлікту.

На сучасному етапі політична комунікація переживає період медіатизації, тобто трансмісія повідомлень і сама комунікація відбуваються за допомогою медійних каналів та інформаційно-комунікативних технологій. Більше того, якщо ще не так давно медіа-технології сприяли простій передачі та поширенню повідомлень, то зараз цей процес пішов далі, оскільки вже самі політичні інституції, згідно з дослідженнями К. Брантса та К. Волмер, все більше залежать від мас-медій [4, с. 5]. Відповідно, можна констатувати, що політична комунікація стала високотехнологізованою: базується і опосередковується сучасними технологіями [2, с. 244]. А оскільки конфліктні форми є суттєвою частиною загальних медійних (новинних) репортажів [5, с. 96-97], то стає очевидним, що сама політична комунікація нерідко продукує дисбаланс суспільно-політичних відносин. Загальновідомо, що повідомлення мас-медій у етнічній царині можуть призвести до кризи міжетнічних відносин, повідомляючи про заходи чи дії, які частина суспільства, внаслідок етнічної упередженості, несприятливої історичної пам'яті, існуючої міжетнічної напруги чи інших чинників, може негативно трактувати або вважати такими, що порушують права і свободи певної етнічної групи (меншини). У даному контексті важливо зауважити, що сам по собі політичний комунікативний дискурс є найбільш широким виміром комунікативного протистояння, оскільки завжди постає більш чи менш вишуканим потоком правди і брехні, переконання і маніпулювання, розкриттям реального перебігу подій чи, навпаки, його маскуванню [3, с. 216].

Так, державний колапс, за висновком нідерландського політолога Й. Беуса, досить часто є результатом прагнення політичних лідерів задовольняти короткотривалі громадські інтереси внаслідок неправдивого/викривленого подання інформації, дезінформації громадян заради тимчасової вигоди політиків, надмірного впливу власників медійних каналів і журналістів на парламентарів і навіть на уряд [6, с. 30-31]. Відтак, варто погодитися із зарубіжним дослідником кризових комунікацій Т. Комбсом, що у випадку кризи політичної комунікації в умовах етнополітичного протистояння основні завдання мас-медій – це швидко реагувати

на зміну суспільних настроїв, бути точними і послідовними у представленні інформації [7].

Ще однією характерною рисою конфліктної політичної комунікації є надмірне використання маніпулятивних механізмів з метою досягнення бажаного результату і, у випадку етнополітичного протистояння чи конфлікту, – необхідної реакції етнічних груп (меншин). Таким чином, окрім безпосередньої передачі інформації між комунікантами, конфліктна політична комунікація спрямована на зміну думки та поведінки тих, кого інформують. Зокрема Р. Андерс зазначає, що маси у політичній комунікації постають пасивним об'єктом маніпуляції [8, с. 3]. С.Денисюк зауважує, що в сьогоденних умовах наростання кризових явищ соціальні страхи, недовіра до політичної системи також активно використовуються для маніпуляцій і підсилюються відповідними технологіями для бажаної суспільної реакції [2, с. 241].

В контексті дослідження особливостей політичної комунікації у етнополітичному конфлікті варто окремо звернути увагу на варіанти психологічної реакції реципієнтів під час кризи політичної комунікації. Значна варіативність моделей поведінки зумовлена власне емоційною складовою протистоянь. Так, основними рисами когнітивно-психологічних трансакцій є спростування чи відхилення інформації (сюди входить також сприйняття «позитивної» інформації, спрямованої на зняття напруженості, спростування чуток, дезінформації), штучне перебільшення негативної сторони інформації (що сприяє зародженню чи посиленню образи/ворожості), і як наслідок – можлива активна (силова/збройна) реакція у відповідь [9, с. 314]. Тобто коли йдеться про політичну комунікацію в етнічній площині, де власне криза політичної комунікації провокує політизацію етнічності і, як наслідок, зародження протистояння чи навіть активне розгортання етнополітичного конфлікту, усі варіанти психологічно-емоційних моделей сприйняття інформації ґрунтуються на ворожості та містять ознаки напруженості та суперечливості.

При вивченні етнополітичної кризи не можна залишити поза увагою такий феномен політичної комунікації, як пропаганда. Пропаганда постає стратегічною формою політичної комунікації і є суттєвою її складовою, що набуває надзвичайної актуальності в періоди протистоянь та конфліктів. За висновком Р. Андерса, пропаганда відрізняється від комунікації тим, що сама по собі не передбачає діалогу чи дискусії [8, с. 5], а спрямована на формування чи зміну громадської свідомості. Власне у конфліктних протистояннях мас-медіа підпадають під цілковитий контроль зацікавлених у пропаганді політиків. Сила пропаганди в умовах етнополітичного протистояння полягає у тому, що вона здатна не тільки маніпулювати свідомістю, а й загалом замінити лідера: етнічні групи, маси можуть бути успішно керовані пропагандою навіть за відсутності явного керівника [8, с. 8].

Звідси (з певними застереженнями) можна зробити висновок, що пропаганда може відігравати не лише негативну роль. Так, маніпуляція чи керівництво суспільними групами за допомогою методів пропаганди можуть бути використані владою для попередження збройних сутичок, кривавих зіткнень, для послаблення емоційно-психологічної ворожості. Проте необхідно пам'ятати, що під час етнополітичного конфлікту і довгий час після його завершення, нова позитивна інформація про владу чи щодо опонента якщо і сприймається – то лише частково, із певними упередженнями. У такому разі політична комунікація повинна відбуватися на спрощеному рівні, не зачіпати почуття сторін конфлікту і гострих питань, щоб кожен індивід міг правильно і однозначно інтерпретувати повідомлення [8, с. 4]. Досить часто стратегічна політична комунікація замість того, щоб позитивно впливати на громадян і їх емоційний спокій, підриває їхню довіру не лише в політиків і владу, а й загалом у демократичність політичних інституцій. Слушно зауважують К. Брантс та К. Волмер, що коли громадськість починає розпізнавати «штучність» новин, їх скептицизм, відбувається руйнування довіри до влади й, у разі етнополітичного протистояння етнічні групи (меншини) втрачають інтерес у політичному залученні [4, с.6] через нерезультативність, що, як уже було зазначено, сприяє загостренню протистояння чи навіть його трансформації у етнополітичний конфлікт.

Зважимо, що у звичному житті суспільні маси політично досить пасивні, проте за умови кризової ситуації в країні, зокрема етнополітичного конфлікту, активність стрімко зростає. Так, на прикладі української революції гідності кінця 2014 року ми можемо простежити стрімке

зростання політичної активності має у боротьбі за власні права і соціальну стабільність. Що ж до етнічних груп, то у етнополітичному конфлікті вони постають і суб'єктом і об'єктом політики одночасно, тому політична комунікація покликана віднайти баланс таких суб'єктно-об'єктних відносин. Проблема, однак, полягає в тому, що етнополітичний конфлікт є ірраціональним, оскільки щонайменше одна із сторін – це колективний суб'єкт, який не може діяти раціонально. Раціональна комунікація та маси – несумісні поняття, тому політична комунікація в процесі етнополітичного конфлікту настільки спотворена та викривлена, що лише сприяє дестабілізації ситуації і поглибленню конфлікту. Основна суперечність полягає у тому, що політична комунікація ефективна за умов громадянського суспільства, але за умов громадянського суспільства і сам етнополітичний конфлікт є винятковим явищем. Необхідно розуміти, що джерелом легітимності політичної влади повинні виступати суспільні групи (у поліетнічній державі етнічні меншини не повинні залишатися поза політичним процесом), оскільки легітимність, а звідси і нелегітимність, на думку багатьох західних вчених, – це, насамперед, культурні конструкти. Кожне суспільство, нація, етнічна група визначають свої власні критерії законності [9, с. 319], а політична комунікація повинна сприяти ефективному розподілу та втіленню даних критеріїв у суспільно-політичний процес.

Більшість криз політичної комунікації, за висновками Д. Коебера, спричинені саме кризою легітимності, де легітимність – це узагальнене сприйняття чи припущення, що дії суб'єкта є бажаними і прийнятними чи такими, що відповідають соціально-сконструйованій системі норм, цінностей, вірувань і визначень [9, с. 318]. У нашому випадку легітимність полягає у тому, що політичні цінності влади не повинні применшувати цінності етнічних груп (меншин) або суперечити останнім. Відтак, учасники політичної кризової комунікації, перш ніж обирати конкретну комунікативну стратегію, повинні розуміти норми і цінності усіх політичних/етнічних спільнот [9, с. 311], що найбільш повно реалізується в умовах громадянського суспільства та репрезентативної демократії.

Слід погодитися із С. Колеманом, що у більшості пострадянських країн спостерігається певний парадокс: попри те, що можливості комунікації зараз широко розповсюджені і доступні, громадяни мають доступ до будь-якої інформації, технології допомагають поширювати інформацією і обмінюватися нею, уряди ініціюють безліч проектів взаємодії із громадянами із залученням їх до консультативних заходів, встановлення і функціонування системи репрезентативної демократії не відбувається [10, с. 52]. Власне репрезентативна демократія в контексті загострення етнополітичних відносин здатна віднайти баланс взаємодії політики і етнічних інтересів, сприяти налагодженню міжетнічних взаємин і побудові конструктивного діалогу з метою недопущення кризових та конфліктних ситуацій.

Крім конфлікту інтересів політична криза комунікації у етнічній сфері зумовлена також невідповідністю між очікуваннями і реальністю. Теоретично влада повинна однаково забезпечувати інтереси усього народу, але, оскільки це на практиці виявляється утопією, то політики задля збереження своїх владних позицій переважно підтримують саме ту частину населення, яка становить більшість і може забезпечити їм необхідну кількість голосів чи гарантувати бажану підтримку під час наступних виборів. Таким чином, етнічні групи (меншини) дуже часто залишаються поза політичним процесом, а це рано чи пізно призводить до їх невдоволення своїм політичним становищем у країні проживання і виступає підґрунтям етнополітичного конфлікту. На думку західних вчених, зокрема Т. Комбса, криза політичної комунікації включає загрози трьох основних суспільних сфер, пов'язаних із суспільною безпекою, економічною нестабільністю, втратою репутації влади [7]. Власне, усі вищенаведені аспекти прямо стосуються етнополітичного конфлікту. Так, суспільна безпека постає основним викликом у процесі розгортання будь-якого конфлікту, а особливо етнополітичного, де на політичне протистояння накладається емоційна сторона та національно-етнічні почуття, що загострює конфлікт, радикалізує протистояння і ускладнює управління конфліктом. Ще однією загрозою є економічна нестабільність, і у цій ситуації етнічна група (меншина) чи титульний етнос перекладають вину за погіршення економічного становища на протилежну сторону, що також лише загострює конфлікт і посилює негативні емоції, які перешкоджають ефективному розв'язанню конфлікту. І, врешті-решт, влада втрачає

довіру суспільства, руйнуються її керівні позиції, криза політичної комунікації накладається на етнополітичне протистояння, і, якщо не вжити своєчасних заходів, може відбутися не лише руйнування політичної системи держави загалом, а й перманентна ескалація етнополітичного протистояння. Таким чином, криза політичної комунікації не лише суттєво загострює врегулювання етнополітичного конфлікту, а й ускладнює його перебіг.

Підсумовуючи, потрібно наголосити, що політична комунікація в умовах етнополітичного конфлікту постає не лише інформаційно-комунікативним механізмом, а й потужним психологічним інструментом впливу та маніпулювання. Оскільки політичну комунікацію у етнічно-політичній площині визначають такі чинники, як історичний досвід міжетнічної взаємодії конкретних груп (меншин) поліетнічної держави, рівень політичної культури громадян та толерантності, практика політичних взаємин, інтереси політиків, а також наявність стереотипів та негативних установок, то комунікативно-консенсусний потенціал політичної комунікації у етнополітичній сфері полягає у творенні суспільної свідомості, яка ґрунтується на ідеології об'єднання громадян у межах єдиної поліетнічної держави.

Політична комунікація є динамічним процесом, вона може відігравати як позитивну, так і негативну роль у етнополітичному протистоянні. Необхідно визнати, що політична комунікація постає однією із детермінант функціонування та розвитку громадянського суспільства і за умови оптимальної кореляції політичної комунікації із пріоритетами громадянського суспільства етнополітичний конфлікт є радше винятком.

Таким чином, однією з найважливіших умов оптимізації політичної комунікації, поряд з ефективним використанням політико-комунікативних технологій в етнополітичній сфері, є спрямування зусиль на впровадження механізму функціонування репрезентативної демократії, де першорядна роль належить політичним комунікативним механізмам.

1. *Мармазова Т. І.* Комунікативна функція політики: аналіз основних змістовних складових / Т. І. Мармазова // Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін : зб. наук. праць. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – Вип. 3. – С. 29–35.

2. *Денисюк С. Г.* Культурологічні виміри політичної комунікації : [монографія] / Денисюк С. Г. – Вінниця : ВНТУ, 2012. – 392 с.

3. *Voicu C.-G.* Communication as political discourse: persuasive mechanism and strategies / Cristina-Georgiana Voicu // International Journal of Communication Research. – 2013. – Vol. 3. – P. 210–216.

4. *Brants K.* Introduction: Mediatization and De-centralization of Political Communication / Kees Brants, Katrin Voltmer // Political Communication in Postmodern Democracy Challenging the Primacy of Politics / [edited by Kees Brants, Katrin Voltmer]. – Palgrave Macmillan, 2011. – P. 1–16.

5. *Vliegthart R. B.* Changes in Political News Coverage: Personalization, Conflict and Negativity in British and Dutch Newspapers / Boumans Rens Vliegthart, Hajo G. Boomgaarden and Jelle W. Boumans // Political Communication in Postmodern Democracy Challenging the Primacy of Politics / [edited by Kees Brants, Katrin Voltmer]. – Palgrave Macmillan, 2011. – P. 92–110.

6. *Beus J.de.* Audience Democracy: An Emerging Pattern in Postmodern Political Communication / Jos de Beus // Political Communication in Postmodern Democracy Challenging the Primacy of Politics / [edited by Kees Brants, Katrin Voltmer]. – Palgrave Macmillan, 2011. – P. 19–38.

7. *Coombs W. T.* Crisis Management and Communications [Електронний ресурс] / W. Thimoty Coombs. – 2011. – Режим доступу :

<http://www.instituteforpr.org/crisis-management-and-communications>.

8. *Anders G. R.* Romarheim Definitions of strategic political communication / G. Romarheim Anders. – Oslo : Norwegian Institute of International Affairs, 2005 – 30 p.

9. *Koerber D.* Crisis Communication Response and Political Communities: The Unusual Case of Toronto Mayor Rob Ford / Duncan Koerber // Canadian Journal of Communication. – 2014. – Vol. 39. – P. 311–331.

10. *Coleman S.* Representation and Mediated Politics: Representing Representation in an Age of Irony / Stephen Coleman // Political Communication in Postmodern Democracy Challenging the Primacy of Politics / [edited by Kees Brants, Katrin Voltmer]. – Palgrave Macmillan, 2011. – P. 39–56.